

SÜMMANÎ İLE GÜLPERİ HİKÂYESİNDE ESTETİK UNSURLAR

Nuri PEKSÖZ

Kelam ehlinden bir söz dökülür sadırlara... “Her insan bir yüzden doğar.” Belki de aşk, bu yüzü aramaktır. Bâde sunulur aşkın taliplerine. Er dolusu, pir dolusu... Âşık, ateşi tanımayan çocuğun ateşe uzanması gibi cesur ve tedbirsizdir. Bir suret seyrederek, “işte senin maşukun bu!” derler. Kırklar girer düşünce sevenlerin, kırk yeşil güvercin olur, kırk gün sırlar saklanır. Kırk gün dua edilir. Sonra üç derviş üç dolu sunar, üç harf okutulur, üç yeşil yaprakтан. Rüya’nın Hazreti Yusaf’a verilmiş yüksek bir ilim olduğunu bilen âlimler bu hikmetleri tarih boyunca tefekkür etmişlerdir. Sayısal formeller, motifler ayrı bir inceleme konusu mutlaka. İhsan ve estetik bir nazarla baktığımızda bir hikâyeye, olay, duygu ya da kavram bize bir gizemli kapılar açar. Emir Sultan hazretlerinin bizi çağırdığı hüsün ve ihsandan başkası değildir.

*“Gerçek âşıklara sala denildi,
Gelin ey âşıklar dermanı buldum.
Ah ile vah ile cevlan ederken,
Canımın içinde cananı buldum.”*

Mutlak güzellik sahibi (hüsn-i mutlak) sadece Allah(cc)’tır. Allah (cc)’ın yarattığı her varlıkta, her olayda, her surette, her kelimada bu güzellik bir ayet gibi seyredilir. Arifler bu yüzden bu âleme seyir âlemi demişlerdir. Aşk, bir hüsün tutkusu aynı zamanda büyük bir imtihandır. Aşkı mecaz ile sınanan tutkulu gönüller, şirkin girdabından kurtulunca aşkı ilahiye ulaşırlar. Mikelanj: “ Aşk, Allah (cc.)’ın kendisine yükselmesi için, insana verdiği kanattır. “ der. Bu tariftan ziyade aşkın hayata dair izlerinden belki aşkın hallerinden söz etmektir. Epistemolojik bir kavram olarak aşk insanı nefsin bayağı arzularından alır içsel yolculuklarla gönle yükseltir. Sofiler bu yükselişe miraç deseler de insanın duygusal terakkisi demek daha doğrudur.

“Aşk eski bir öyküdür.” Diyenler de var elbette. Halk şiirimiz aşk öykülerinin en güzel örnekleriyle doludur. Bu sözden birçok manalar çıkarabiliriz elbette. Âşıkların hikâyeleri insanların her zaman dikkatini çeker. “Hikâyenin Gücü” adlı eserinde Annette Simmons hikâyenin gerçeği toplumsal hafızamızda muhafaza eden ve bizde inanmışlık duygusu uyandıran yanlarını uzun uzun anlatır. Halk hikâyelerimiz şairlerin asırlarca şiirleriyle beraber toplumsal hafızamızda yaşatılmasında çok etkilidir. Ozanları güçlü kılan bir unsurdur hikâyeye. Çeşitli motiflerle birlikte yeni kuşaklara aktarılan hikâyeler zamanla halkın kolektif muhayyilesinde zenginleşmiş yeni varyantlarla varlıklarını devam ettirmiştir. Âşıkların hikâyelerinde birçok hikmet gizlidir. Bir sevgi öğretisi gibi kuşaktan kuşağa aktarılan halk hikâyelerimizin en önemli teması aşktır. Aşk, sevgideki ifrattır. Bu ateşten denizi geçenlerde ilahi aşkın sırları görülür. Halk bilgelğine giden yoldur aşk. Halk hikâyelerimiz estetik unsurlar yönünden oldukça zengindir. Bu hikâyelerden biri de Sümmanî ile Gülperi hikâyesidir.

Âşık Sümmanî bu geleneğin önemli kimliklerinden biridir. İnsanların sevgilileriyle birlikte anıldığı, hatırlandığı bu estetiği diğer türlerde görmek oldukça zordur. Bir hakikat estetiği olan hikâyeye Âşık Sümmanî’yi unutulmanın felaketinden kurtarıp canlı yaşayan bir figür haline getirmiştir.

Bir rüyayla başladı her şey... Ablaktaş, Sümmanî ile babasının sık sık birlikte bulunduğu ve hayvanlarına sulak olan yerd. Orda meçhul askerlerin yattığı şehitlik, yanında da suyu gür bir pınar vardı. O zamanlar saat herkeste bulunmazdı bu yüzden gölgelerin gün içindeki uzunluğuna göre namaz vaktinin girdiği anlaşılır ve namaz kılınırdı. Babası Hüseyin’e kabirlerdeki ayrık otları temizlemesini tembihlerdi. Hüseyin, içe dönük, saygılı, duygusal bir çocuktı.

Rivayetlere göre yolcunun biri oradan geçerken Hüseyin’den ekmek ister. Hüseyin üç tandır ekmeginin yarısını yolcuya verir. Yolcu Hüseyin’in cömertliğine karşılık ona bir dua öğretir. Bu bir sevgi duasıdır. Kırk gün Hüseyin bu duayla yaşar. Dağlarda yollarda, çeşme başlarında okur duasını. Babasının cuma namazına gittiği bir gün. Hüseyin, başını mezar taşına yaslayıp uyur. Rüyasına erenler girer. Bir bade verilir Hüseyin’e “pir dolusu.” Gülperi adında, Bedaşan şehrine yaşayan bir kız gösterilir ona. Gözlerini hiç kırpmadan bu hüsnü seyrederse vuslata ereceğini; gözlerini kırarsa ömür boyu kavuşamayacağını söyler erenler. Hüseyin, Gülperi’nin güzelliği karşısında büyülenir. Hüsnünün şulesinden sevgilisine bakarken kırpar gözlerini. Ayrılıktır artık bahtına düşen. Hüseyin, yüzü güneş yanığı on bir yaşında garip bir çobanın oğlu. Âşık, arayacak olan, yollara çıkacak olan hikâyenin zahiri unsuru. Bu üç harfin gizemini çözecek olan seyyah. On sekiz yıl arar Gülperi’yi. Âşıklar defterinde derkenara yazılır adı.

*“Döner mi kavlinden sıdk-ı sadıklar?
Dost ile dost olur bağı yanıklar,
Aşk kaydına geçti bunca âşıklar,
Sümmanî’yi derkenara yazdılar.”*

“Kalkıp bu yerlerden hicret eylesek” diye başlayan yolculuklar. Karlı dağlar ardında düşlerin perisi içindir. İran, Türkistan, Kafkasya Afganistan sonraki yolculuklarında Kırım onun Gülperi’yi aradığı yerlerdir. Gurbet, insana garipliği öğreten, bakesliği belleten yerdir. Gurbet, bazen ayrılık bazen de vuslat arayışıdır. Gurbetle ve gariplik... Gülperi’yi bulunca mutmain olacağına inanır âşık. Belki de asıl ayrılık o zaman başlayacaktır kim bilir?

Gülperi, o da, gördüğü sureti sevmiştir. Üç harf okutulmuştur yeşil yapraktan: sin, mim, nun. Bir yolcu bekler ömür boyunca. Nedendir bu olanlar önceleri anlam veremez. Yüzü, güneş ve ayaz yanığı bir köylü çocuk. Bir dervişten dinler Ayeti: “Allah, dilediğine olağanüstü bir şekilde hükmeder.” Susar... Susmanın asıl büyük bir feryat olduğunu bile bile susar. Mademki o alev alev yanan gül olmayı seçmiştir. Mevsim geçene kadar yollarda olan yolcusunu bekleyecektir. Bu yolcu nedense ulaşamaz yıllarca. Bahçelerden, Badehşan dağlarından esen hazan rüzgârları geçer. Nice bağbozumları, nice baharlar, nice zemheriler geçer. Saçlarına ilk düşen akları hüznle seyrederek aynalarda. Bir gece yolcusunu görürü düşünür: “Artık bir işaret almadan çıkma yollara,” der. Sürekli yollarda kalan yolcusu için üzülmektedir.

O aşkın yolcusu bu düşten sonra yorgundur artık. Sırlarını ifşa etmenin nedameti içindedir. Dostları ona Gülperi’yi hatırlatınca:

*“Tarih seksen dokuz on bir yaşımda,
Cem oldu başıma iş birer birer.
On sekiz yıl sürdü yârin peşinde,
Akıttım gözümden yaş birer birer.”*

Asıl yangın yeri Bedahşan’ dadır. Gülperi, Erzurum’a giden bir yolcuya denk gelir. Ona üç taş verir. Bu taşlar Bedahşan dağlarından çıkarılan la’l taşlarıdır. Bunları Erzurum’a gittiğinde Narman kazasının Samikale köyünde Hüseyin adında bir adama ver. Söyle bu taşları yol harçlığı yapıp buraya gelsin. İnsanoğlu çiğ süt emmiştir, derler. Erzurum’a ulaşan yaşlı adam Taşmağazalarında taşların fiyatını sorar. Çok değerli la’l taşlarıdır bunlar. Emanete hıyanet eder. Taşları satar. Ancak, kafasında bir soru işareti vardır. Nasıl olur da bir han kızı bir köylü adama böyle gönül düşürür? “Bu adamı mutlaka görmeliyim.” diyerek varır Narman Kazasının Samikale köyüne. Köy adasında misafir edilir, ağırlanır. Akşama doğru Âşık Sümmanî de meclise uğrar. Adam, bakar ki sıradan bir köylü insanı. Ancak misafirin hatırı için Sümmanî den bir deyiş söylemesini isterler. Sümmanî, yaşlı adamın bütün yaptıklarını anlatırken sıkıntıdan ter içinde kalır misafir, anlar gerçeği. Hacı Bektaş Veli’nin dediği gibi: “Her insanın değeri gönlünün ağırlığıncadır.” Bu olay, Sümmanî’nin Gülperi aşkıyla hikmet ve keramet sahibi bir Hakk aşığı olduğunu bize gösterir.

*“Hele nazlı yardan bir na’me geldi,
“Durmasın peşimden gelesin,” demiş.
Çoktan beri ateşine yanardım,
Hep sızı bir ateşe yanasın demiş.*

*Ne sebep ihtiyar isyana battın?
Sebep ne karşımda ter kana battın?
Vadinde durmadın taşları sattın,*

“Sevdiceğim alıp gelesin,” demiş. (Kaynak Nusret Sümmanîoğlu)

Sümmanî ile Gülperi hikâyesinde birçok estetik unsur var elbette. Geniş bir coğrafyada yaşanmış bir aşk hikâyesi: Doğu Anadolu, Gürcistan, Kafkasya, Afganistan, İran. Günümüz insanı için metafizik unsurlar barındıran hikâyeler bir zamanın gerçeği idi elbette. Malihulya (melankoli) olarak da adlandırılan bu psikoloji tarih boyunca bütün bilgelerin de dikkatini çekmiştir. Rüya ile yaşanan sevgiler için ezel bezminden hayata yansıyan bazı sırların olduğuna dair rivayetler okumuştum. Görülen rüyaların birçok hikmeti var elbette. Bazıları bu rüyaların ahirete bakan taraflarının olduğun söylerler.

“Hâkimlerden bazılarının aşkın ilahi (Allah’tan gelen) bir hastalık olduğunu söylemelerinin sebebi, aşkı tedavi edebilecek bir ilaç veya âşıklara içirdiklerinde onların çektikleri sıkıntı ve belaları giderecek bir şerbet bulamamalarındandır. Hal böyle olunca onlar, aşkın tedavisi için sadece ibadet ve sadakalar dağıtarak Allah’a dua yahut (cahiliye devrinde) putlarına kurban kesmek ve kâhinlerine

rukye yaptırmakla bu ilahi beladan kurtulma çareleri aramışlardır. Nitekim cahiliye şairlerinden, aşk yüzünden ölen Amr bin Hızam şöyle diyor; “Bana şifa bulsunlar diye Yemame ve Necd kâhinlerine gittim.” Bildikleri bütün helva (ilaç) ve rukyeyi yaptılar, bana. (Fakat başaramayınca) bana dediler ki;” Allah sana şifa versin. Vallahi sana şifa olacak el bizde yoktur.”

Âşıkların bu manada şiirleri vardır.

Yunan hekim ve tabiplerine gelince; onlar bir hastalığa ilaç bulmaktan ve hastayı tedavi etmekten aciz kalır, hastanın iyileşmesinden ümit keserlerse, o hastayı Müşteri heykelinin önüne götürürler, onun için sadaka dağıtırlar, ibadet ederler ve kurbanlar adarlardı. Sonra kâhinlerden, şifa vermesi için Allah’a yalvarmalarını isterlerdi. Hasta eğer kurtulursa, buna tıp (yani iyileştirme) ve hastalığa da ilahi çılgınlık adını verirlerdi. (Aşk Risaleleri, Sır yayınları)

Estetik kelimesi sözlükte : “ Sanatsal ürünün genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi.” Olarak tarif edilir. Güzelliğin felsefesinden ziyade güzelliği bizzat yaşamak, tecrübe etmek, halk hikâyelerimizin en önemli özelliğidir.

Güzellik duygusuyla aşkın (Hüsün ve aşk) güçlü bağlarını düşünürsek Sümmanî ve Gülperi hikâyesinin estetik unsurlar bakımından çok zengin bir kaynak olduğunu görürüz.

Erenler, Sümmanî’den Gülperi’nin veçhini seyredirken kirpiklerini kırpmadan bakmasını isterler. Aksi durumda mahşere kadar ayrılık yaşayacaklarını söylerler. Nazar ve hüsün ikilemi içinde gönül imtihanı yaşanır.

Hikâye, geleneğin bütün motif ve formellerini içinde barındıran imaj ve çağrışımlarıyla zengin ve orijinaldir. Hikâye rüyadaki duruma uygun bir sonla tamamlanır. Hikâyenin yaşandığı yıllarda Rusya’ya işçi olarak gidenler vardı. Aslen Narmanlı olan iki kardeşe Gülperi’nin gönderdiği iki elçiye denk gelir. Narmanlı işçilere Sümmanî’yi sorarlar. Narmanlı işçiler de: “Sümmanî bağı yanık, badeli bir âşıktı. Bedahşan denen şehirde bir kız adına bâde içtiğini söylerdi. O kızı ömür boyunca aradı, bulamadı. Geçenlerde rahmeti Rahman kavuştu.” derler.

İki elçi bu matemli haberle Bedahşan şehrine döner. Şehre bir seher vakti giren elçiler. Minarelerden sala verildiğini duyunca merakla cenaze alayına yaklaşırlar. Gülperi’nin öldüğünü duyarlar. . (Kaynak Nusret Sümmanîoğlu)

Bugün iki mezar vardır. Bu mezarlardan biri Bedehşan şehrinde; diğer ise Samikale köyünde. Geçerken bir Fatiha okuyun, onlar sadık âşıklardır.

Sümmanî ve Gülperi hikâyesi estetik unsurları ve geleneğin içindeki yeri bakımından çok önemlidir. Sözlü (şifahi) kültürden yazılı kültüre geçildiği bir dönemde oluştuğu için varyantları oluşmamıştır. Bu yönüyle kurgusal gerçeklik yönünden daha güçlüdür. Bu hikâye sinemaya aktarılmamıştır. Önümüzde duran bu zengin kaynakları genç kuşaklara ulaştırmak aydınların görevidir. Sözü bu yazımıza konu olan Âşık Sümmanî’nin Gülperisi için yüreğimizden dökülen Gülperi başlıklı şiirimle tamamlayalım istedim.

Serkeşim elinden uzak bir düşün,
Yangınlar, figanlar var diyarında.
Hasretlerindeyim yar, seni görmüşün,
Kimler bu esrarı der diyarında?

Bilmedi nadanlar yandı Bedahşan,
Gelmeyen yolcuyu andı Bedehşan,
Bâde içti, aşka kandı Bedehşan,
Yok mudur senin de har diyarında?

Ahraz bir çiçeğim, eğildiğim su,
Sardı yüreğimi cinnet korkusu,
Korkarım yollarda kurarlar pusu,
“Çıkma yollarıma dur diyarında.”

Elbette daha zor sükûn eylemek,
Gönlü teskin eder derdi söylemek,
Heba olmaz elbet, bu aşk, bu emek...
Atba, bu masalı der diyarında.